

Magnesia ile Ephesos Arasındaki Antik Yol

İbrahim Ethem Koçak*

Öz

Antik dönemin iki önemli kenti Magnesia ve Ephesos, Antik Çağ'da özellikle Hellenistik ve Roma Dönemi'nde bölgede önemli roller üstlenmiştir. İki kent arasındaki yakın ilişkilerin en güzel örneği, Ephesos'a girişi sağlayan iki kapıdan birisinin adının "Magnesia Kapısı" olmasıdır. Ayrıca iki kent arasındaki "*Homonoia*" (birlik) anlaşmaları da bu ilişkiyi vurgulamaktadır. Ephesos'tan güneye giden yola açılan kapıya "Magnesia kapısı" adının verilmiş olması, iki kent arasında başka bir kent olmadığının da kanıtıdır. Bu kapının varlığı bize Magnesia ile Ephesos arasındaki bir yolun kullanımda olduğunu da göstermektedir. Bölgede yer alan Naipli Köyü'nde ele geçen bir yazıtta yolun bir bölümünün Amyzonlu işçiler tarafından yapıldığından bahsedilmektedir. Varlığı antik kaynaklardan da bilinen yolun Magnesia sınırları içerisinde bulunduğu ve güzergâhın iki kent arasındaki kısmının Magnesia'dan başlayarak Ephesos'ta "Magnesia Kapısı" olarak adlandırılan yerde sonlandığı bilinse de yolun tamamı günümüzde tespit edilememiştir. 2009 yılında bölgede yapılan geziler kapsamında edinilen bilgilerden, yolun Magnesia Batı Kapısı'ndan başlayarak, Naipli Köyü'ne kadar mevcut topografyanın izin verdiği güzergâhtan gittiği düşünülmektedir. Naipli Köyü'nden itibaren bahsi geçen antik yolun bir kısmının anakaya tıraşlanarak yapılmış olması yolun açık bir şekilde takip edilmesine olanak sağlamıştır. Yol bu noktada Naipli Köyü'nün batısında, köye 1,6 km mesafede başlayan sıra dağların eteklerinde, yaklaşık 1 km. boyunca devam etmektedir. Güzergâh topografyaya uygun şekilde takip

* Arş. Gör. İbrahim Ethem Koçak, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 06100, Atatürk Caddesi No: 45, Sıhhiye/Ankara, Türkiye. E-mail: ibrahimkocak80@gmail.com.
orcid no: 0000-0002-2534-8893

edildiğinde ise Çamlık Köyü sınırları içerisinde devam edip günümüzde ulaşımı sağlayan karayolu güzergâhı ile Ephesos'a bağlanılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Magnesia, Ephesos, Antik Yol, Güzergâh, Amyzon, Yazıt.

The Ancient Road Between Magnesia and Ephesos

Abstract

Two important cities of ancient times Magnesia and Ephesos played an important role in the Ancient Era especially in the Hellenistic and Roman Periods. The best example of the close relationship between the two cities is that it is the “Magnesia Gate” of one of the two gateways that enter Ephesos. In addition, the “*Homonoia*” agreements between the two cities emphasize this relationship. The fact that the door leading to the south from Ephesos was called “Magnesia Gate” is proof that there is no other city between the two cities. The presence of this door also shows us that a way between Magnesia and Ephesos is in use. In an inscription found in the region, it is mentioned that the ancient road connecting Magnesia and Ephesos was made by Amyzonian workers. It is also known from the antiquity source that Magnesia is located within the borders and it is also known that the part of the route between the two cities ended in Magnesia and in the place called “Magnesia Gate” in Ephesos. It is assumed that the information obtained from the trips made in this environment in 2009 the route is going from the west gate of Magnesia to the Naipli Village allowed by the existing topography. The mentioned ancient road route can be followed more clearly from here. At this point the road at west of Naipli Village, about 1 km from the edge of the mountain range, which starts at a distance of 1.6 km. was constructed by trimming the main rock . When the route is followed in accordance with the topography, it is connected to Ephesos via the highway route that continues within the boundaries of the Çamlık Village and provides transportation to the present day.

Keywords: Magnesia, Ephesos, Ancient Road, Route, Amyzon, Inscription.

Kısa Tarihsel Çerçeve

Magnesia, Aydın İli, Germencik İlçesi, Tekin Mahallesi sınırları içinde, Ortaklar - Söke Karayolu üzerinde yer almaktadır¹. Bu çalışmanın içeriğini oluşturan antik yolun güzergâhı, özellikle konumu bilinmeyen Palaimagnesia² ve bugün bilinen Magnesia için bilgi verebileceği düşünülürse büyük önem taşır. Bu nedenle kentin tarihine kısaca bir göz atmak gerekir³.

MÖ 680 - 652 yıllarında Lydia Kralı Gyges'in hakimiyeti altına giren Palaimagnesia MÖ 657 yılında Kimmerler tarafından tahrip edilmiştir. Daha sonra kent, Ephesoslular tarafından yeniden inşa edilmiştir. MÖ 530 yılında Pers Kralı Kyros'un komutanı Mazeret tarafından ele geçirilerek Pers hakimiyeti altına alınmıştır. MÖ 471-470 yıllarında Atina'dan sürülen ünlü devlet adamı Themistokles, MÖ 467-466 yıllarında Palaimagnesia'nın kendisine verilmesinden sonra kenti tyran olarak yönetmiştir. Themistokles'in ölümünden sonra kent, MÖ 431 yılında yeniden Pers hâkimiyetine girmiştir. Kent, MÖ 400'de Spartalı komutan Thibron tarafında ele geçirilmiş ve MÖ 392'de bugünkü bulunduğu yere Thoraks Dağı'nın (Gümüşdağ) eteklerinde, Lethaios Nehri'nin (Gümüşçay) hemen yanında yeniden kurulmuştur. Hellenistik Dönem'de önce Seleukoslar, ardından da Pergamon Krallığı'nın hakimiyetine giren Magnesia, MÖ 84 yılında Sulla tarafından özgürlüğüne kavuşturulduktan sonra, Roma Dönemi boyunca önemini korumuştur. Bizans Dönemi'nde de piskoposluk merkezi olan kent, MS 1300 yıllarında Aydınogulları Beyliği'nin hakimiyeti altına girmiştir. Daha sonraki dönemlerde kentin, nehir taşkınlarının getirdiği hastalıklar sonucunda terk edilmesiyle eski önemini yitirdiği anlaşılmaktadır⁴.

1 Magnesia'ya, İzmir - Aydın karayolunu kullanarak Selçuk üzerinden; Aydın'dan Germencik ve Söke üzerinden gelinebilir. İzmir'den 100 km, Ortaklar'dan 4 km, Söke'den de 16 km uzaklıktadır. Otoyolu tercih edenler, Bodrum - Söke çıkışında, Ortaklar yönüne döndüklerinde 1,5 km sonra Magnesia'ya gelmiş olurlar. Bkz. Bingöl 2007, 16.

2 Bingöl 2007, 23.

3 Magnesia Antik Kenti'nin 1715-2015 yılları arası 300 yıllık araştırma tarihi için bkz. Kökdemir 2015, 159-185.

4 Bingöl 1998, 6; Bingöl 2007, 23-35; Kökdemir 2009, 6-7.

Magnesia ile Ephesos Arasındaki Antik Yol İzleri

Antik dönemde kentleri birbirine bağlayan ana yolların veya kutsal yolların varlığı bilinmektedir⁵. Tarihi yolların Prehistorik Dönemlerden beri kullanılmaya başlandığı ve günümüzde de çoğu yerde aynı güzergâhların kullanılmaya devam ettiği görülmektedir⁶. Anadolu'da yolların kullanımlarının Hitit Dönemi'nde ve ticaretin yoğunlaştığı Demir Çağı'nda arttığı ve daha sonraki süreçlerde de bu kullanımların artarak devam ettiği bilinmektedir⁷. Yollar veya güzergâhlar Hellenistik Dönem'de daha da geliştirilmiş, Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise devletin inşa ettiği, çeşitli düzenlemelerin ve mesafe ölçümlerinin yapıldığı, önlemlerin alındığı kamusal alanlar haline gelmiştir⁸.

Magnesia bugün olduğu gibi, antik dönemde de konumu itibari ile önemli yolların kesiştiği bir noktada kurulmuştur⁹. Kentin güneyinde; Priene, Miletos, Iasos doğusunda; Nysa, Aphrodisias, Hierapolis ve kuzeyinde ise bölgenin en önemli liman kentlerinden birisi olan Ephesos bulunmaktadır¹⁰. Magnesia ile Ephesos, antik çağda özellikle Hellenistik ve Roma Dönemi'nde, daha sonra ise Hıristiyanlık Dönemi'nde ilişkilerini sürdürmüş, ticari ve kültürel etkileşimler göstermişlerdir. İki kent arasındaki yakın ilişkilere örnek olarak, Ephesos'a girişi sağlayan iki kapıdan birisi olan "Magnesia Kapısı" verilebilir¹¹. Magnesia, Ephesos'un doğusundaki en yakın komşusudur¹² ve iki kent arasındaki "*Homonoia*" (birlik) anlaşmaları da bu ilişkiyi vurgulamaktadır¹³.

Magnesia, Priene, Ephesos ve Tralleis üçgeni arasında ticari ve stratejik öneme sahip bir kenttir¹⁴. Magnesia kentinin güneyinde yer alan Priene, Miletos kentlerine ve hatta Likya Bölgesine kadar uzanan

5 Plinus V. XXXI, 113-116; Strabon XIV, 38-42.

6 Yol, Güzergâh, Patika gibi terimler için bkz. French 1974, 144.

7 Yıldırım-Oban 2010, 90-97.

8 French 1980, 703-704.

9 Bingöl 1998, 6.

10 Koester 2004; Ladstatter 2012, <https://www.archaeological.org/lectures/abstracts/9916>. Kulzer 2018, 56-57.

11 Weiss 2010, 70, fig 2; Rogers 1991, 85-86; Lessing-Oberleitner 1978, 75; Alzinger 1972, 27-29.

12 Lessing-Oberleitner 1978, 49.

13 Dönmez-Öztürk 2006, 188-191.

14 Strabon XIV 61, 528; Bingöl 2007, 35; Yapucu-Özgün 2011 a, 528; Yapucu-Özgün 2011 b, 61.

yol Magnesia'dan geçip Ephesos kentine ulaşmaktadır¹⁵ (Lev. 1). Aynı şekilde Asia Eyaleti'nin başkenti olan Ephesos'tan başlayıp Magnesia, Tralleis, Nysa, Mastura, Antiocheia ve daha doğuya Apemeia'ya devam eden ana güzergâhın varlığı, tespit edilen mil taşları sayesinde ortaya konmuştur¹⁶. Varlığı antik kaynaklardan bilinen bu yol da Magnesia'dan geçip, Ephesos'ta Magnesia Kapısı¹⁷ olarak adlandırılan yerden Ephesos'a ulaşmaktadır¹⁸ (Lev. 1). Aynı şekilde Magnesia'nın batısında büyük bir kapının varlığı bilinmektedir ve muhtemelen bu kapı Ephesos'a giden antik yolun Magnesia kentindeki başlangıcı olmalıdır¹⁹.

Magnesia ile Ephesos arasındaki bu yolun başlangıç ve bitiş noktaları kente girişi sağlayan kapılar sayesinde bilinmektedir. Bahsi geçen bu yolun varlığından antik kaynaklar ve seyyahlar²⁰ bahsetse de yol güzergâhı kesin olarak bilinmemektedir. Yol ve güzergâhın tamamını saptamak için şimdye dek ayrıntılı bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Plinius, *Historia Naturalis* kitabında Ionia Bölgesi yerleşimlerinden bahsederken Magnesia ve Ephesos arasındaki mesafenin yaklaşık olarak 120 stadia (yaklaşık 24 km.) olduğunu belirtmektedir²¹.

Bu bölgede, belki de aynı güzergâhta, R. Chandler 1764-1765 yıllarında Anadolu'da yaptıkları geziler sırasında arkadaşlarıyla birlikte Ephesos'tan Magnesia'ya gerçekleştirdikleri yolculuktan

15 Kern 1900, IV; Humann vd. 1904 ; Chevallier 1976, 141; French 1980, 706; Cormack 1997, 140-141, Ruppe 2007, 291; Koçak 2013, 12,104; Kuru 2018, 3,4,7,13,14,35.

16 Taibert 2000, 61; Kadioğlu ve Özbil 2011, 128-129; Kulzer 2018, 56-57.

17 Pausanias 7.2.9, (Pausanias Magnesia kapısının varlığından şu şekilde bahsetmektedir: "Ephesoslular onun bedenini taşıyıp kendi topraklarında yaktılar, bugün mezarının olduğu yer (Artemision) kutsal alandan Olympieion'a oradan da Magnesia kapısına doğru giden yol üzerindedir. Mezarının üzerinde silahlı bir erkek heykeli bulunmaktadır.". Detaylı bilgi için bkz. Gülbay 2009, 32,88.), Lessing-Oberleitner 1978, 85,95-96, 149; Rogers 1991, 85-86-196; Akurgal 1995, 323; Bean 2001, 147; Roueche 2009, 155; Laale 2011: 123, 175; Wood 1877, 111,113,126; Alzinger 1972,27-29.

18 Davis 1874, 32, 34; Lessing-Oberleitner 1978, 75; Akurgal 1995, 323; Bean 2001, 147-149.

19 Humann vd. 1904,19,20 abb.4; Trémaux 1858, Magnesie T1. Magnesia Kenti'nin batısında, *nekropolis* ile kenti birbirinden ayıran kent suru üzerinde bulunan yoğun mimari elemanların ve büyük bir yapının varlığından dolayı bu alanın Ephesos Kapısı olabileceği düşünülmektedir.

20 Plinius V. XXXI. 113-116; Strabon XIV 38-42; Diodorus XIV 36; Humann vd. 1904, 19, 20 abb.4.; Trémaux 1858, Magnesie T1; Leake 1824, 236-244.; Texier 1862, 346-347; Rayet – Thomas 1877, 119-120; Keil 1910, 75; Arundell 1843, 244-245; Clay 1971: 171.

21 Pliny V. XXXI. 113-116; Strabon XIV 38-42.

bahsetmektedir²². Chandler ve arkadaşları bu gezi sırasında Ayasuluk'tan çıkmışlar, güneye doğru ilerlemişler ve bir vadiye gelmişlerdir. Bu vadide tarihi bir köprü gördüklerini, dağları aştıktan sonra ovalık bir alana vardıklarını ve daha sonra Magnesia'ya ulaştıklarını söylemektedirler. Plinius'a göre Magnesia ve Ephesos arası mesafe yaklaşık olarak 120 stadia²³ (yaklaşık 15 mil/24 km.) iken Chandler, Picenini'nin bu yolu Ayasuluk'tan başlayarak on bir saatte tamamladığından bahsetmektedir²⁴.

Yine 1905 yılında J. Keil bu bölgede yapmış olduğu gezilerden şöyle bahseder: "...Magnesia harabelerinden yaklaşık bir saatlik yürüme mesafesinde, Paktyes sıradağının doğu yamaçlarında özgün bir Türk köyü olan Naipli²⁵ yer alır. Onun yakınlarında Scalanova (Kuşadası) yönünden gelerek Ephesos'tan Magnesia'ya gelen yolu buldum. Yolun bir kısmı büyük zorluklarla dağın sert taşı tıraşlanarak oluşturulmuştu. Köyün aşağısındaki verimli ovaların antik dönemde de yerleşim gördüğünden kuşku duymamak gerekir. Gerçekten de ovanın batı ve güney yanlarında tuğla kırıkları, kap parçaları ve diğer kültür kalıntıları görülmektedir..."²⁶. Keil'in bahsetmiş olduğu bu yol kalıntısı, 2009 yılında Magnesia kazı ekibi tarafından yapılan çevre gezileri kapsamında incelenmiştir.

Antik kentleri birbirine bağlayan yolların arazi çalışmalarında ve tespitinde güçlükler bulunmaktadır. İzleri günümüze tam ulaşmamış yolların saptanmasında *nekropolis* alanları veri niteliği taşımaktadır. Antik yolların kentlere ulaştığı alanlarda yer alan mezarlar (kaya mezarı, oda mezar, vb.) sayesinde güzergâh ve yollar konusunda bilgi sahibi olunabilmektedir. Özellikle kente gelen yolcuların bu mezarları ziyaret ederek mezar sahiplerini ve kenti onurlandırdıkları bilinmektedir²⁷. Bu durum bize antik dönemde yol güzergâhlarının kentler için ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Söz konusu gelenek nedeniyle,

22 Clay 1971, 171.

23 Pliny V. XXXI. 113-116; Strabon XIV 38-42; Diodorus XIV 36; Bingöl 2007, 30, 197; Jerome-O'Cannor 2008, 35-37. Stadia, 600 ayak uzunluğunda bir ölçü birimidir.

24 Clay 1971, 171.

25 Thoneman 2011, 104.

26 Humann vd. 1904 ,19,20 abb.4.; Trémaux 1858, Magnesié T1; Leake 1824, 236-244.;Texier 1862, 346-347; Rayet – Thomas 1877, 119-120; Keil 1910, 75.

27 Clarke et all 1902, 225; Koçak 2013, 40,48.; Doğanay 2009, 10-27. Bkz. Osman Doğanay 2008 yılında hazırlamış olduğu "İsauria Bölgesi Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri" adlı doktora tezinde İsauria Bölgesi yerleşim yerleri, yol ağları ve kaya mezarları ilişkilerini detaylı şekilde anlatmaktadır.

zamanla kent yakınında olmasa da Assos²⁸, Ephesos²⁹, Hierapolis Kuzey *Nekropolis*³⁰, Priene³¹ ve diğer birçok antik kentte olduğu gibi yol güzergâhları üzerinde birçok mezar yapısı inşa edilmiştir³².

Diğer antik kentlerde de olduğu gibi Magnesia - Ephesos yolu olası güzergâhının, Magnesia Batı Kapısı'ndan başlayarak, Magnesia Batı *Nekropolis*'ne ulaşarak, bu alanın içerisinde geçtiği varsayılmaktadır³³. Yolun Naipli Köyü'ne kadarki kısmında, mevcut topografyanın uygun olduğu alanlarda belli ölçüde devam ettiği gözlemlenmiştir. Güzergâh üzerinde Naipli Köyü sınırları içerisinde yer alan "Tiryaki Tepe Mevkii" olarak adlandırılan tepe üzerinde iki adet kaya mezarı yer almaktadır³⁴ (Lev. 2). Mezar odalarının girişi, yolun geçtiği düşünülen yöne, güneye bakmaktadır. Güneye bakan bu iki kaya mezarının yanı sıra, tahrip edilerek etrafa dağıtılan mimari parçalardan bu alanda farklı mezar yapılarının da var olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapıların antik yol üzerinde mezar inşa geleneğine bağlı olarak yapıldığını düşünürsek, bu durum yol güzergâhı konusundaki gözlem ve görüşlerimizi desteklemektedir³⁵ (Lev. 2).

Yukarıda bahsedilen mezarların dışında, bölgede yol yapımına işaret eden bir yazıt Magnesia sınırları içinde ele geçmiştir³⁶. Bu yazıt, Karia Bölgesi Kenti olan Amyzon'a ait bir kamu belgesidir³⁷.

ἀγαθῆ τύχη
ἐπιμεληθέντος Μ.

28 Clarke et all 1902, 225.

29 Henry 2011, 244; Yazıcı 2014, 42,83; Steskal 2017, 179.

30 French 2014, 141-144; Anderson 2007, 473-474; Ercenk 1992, 369.

31 Cormack 1997, 274. Ruppe 2007, 291; Koçak 2013, 12,104;Kuru 2018, 3,4,7,13,14,35.

32 Cormack 1997, 140.

33 Koçak 2013, 1-4.

34 Koçak 2013, 127, Harita 8.

35 2009 yılı kazı sezonunda kazı ekibi ile yapılan çevre gezileri kapsamında, belirtilen güzergâh takip edilmiş antik yol kalıntıları fotoğraflanarak belgelenmiştir. Bu gezilerde güzergâh üzerindeki tarım arazileri içinde yolu oluşturduğu düşünülen döşeme taşları da görülmüştür. Roma yolların yapımı için bkz. French 1981, 13-31.

36 SEG 31, 973; Robert, Amyzon, 30-32.

37 IK 17.1.3157; Keil 1910, 76, fig. 21. Bahsi geçen yazıt mavimsi mermerden yapılmış olup altında saplama mahmuzu yer almaktadır. Keil'in vermiş olduğu ölçülere göre; Alınlık: Yükseklik 0.73 m., Genişlik üstte 0.47 m., altta 0.46 m., Kalınlık ise 0.14 m. Yazı yüzeyi kalemle işlenmiş olup harf yüksekliği 0.028 m. dir. Arka yüzeyi ve yanların itina ile düzeltilmiş olması ve aşağı doğru daralması yazının eski bir stele yazıldığını göstermektedir.

Καικιλίου Νουμᾶ ἐ
πιρόπου τοῦ Σεβασ
τοῦ ἡ Ἀμυζονέων
πόλις τὸ ἐπιβάλλον
αὐτῆ ἔμερος τοῦ Τρά
χωνος τῆ Ἀσία κατεσ
κεύασεν, ἐπιμεληθέν
των τοῦ ἔργου Ἰάσονος
τοῦ Ἑρμίου ἄρχοντος
καὶ Μενίππου τοῦ Μενε[ί]
του Νεικηφόρου τοῦ
γραμματέως³⁸

Çevirisi: “Hayırlı olsun! İmparatorun *procurator*’u Marcus Caecilius Numa’nın gözetiminde: Amyzon Kenti, Trakhon’un Amyzon Kentine düşen payını Asya eyaletinde hazırladı. Yönetici olarak, Hermius’un oğlu Ison’un ve yazman Nikephorus’un oğlu Meneitus’un oğlu Menippus’un bu işle ilgilenmelerine³⁹”.

Naipli köyü yakınlarında ele geçen bu yazıtın, Keil tarafından yapılan transkripsiyonuna göre⁴⁰: Amyzon kentinin vatandaşları kendilerine tahsis edilen Asia Eyaleti’ndeki “*trachon*” olarak adlandırılan yolun bir parçasını tamamlamış oldukları anlaşılmaktadır⁴¹. Bütün çalışmaların sorumluluğunu, Amyzonluların yapmış oldukları bölümün çalışmaları sırasında *archon*larından biri ve bir grammateus⁴² tarafından denetlenmesini sağlayan imparatorun *procuratoru*⁴³ üstlenmiştir. Keil’e

38 Keil 1910, 77 – 78; McCabe, Magnesia 296, 1; Robert, Amyzon, 30-32; SEG 31, 973; SEG 33, 967; IK 17.1.3157, Aguabla 2012, 140.

39 Aguabla 2012, 140.

40 Dipnot 38’den de anlaşılacağı üzerinde bu yazıtı birçok araştırmacı çalışmış ve yayınlamıştır. Bu çalışmada ise, Keil tarafından yapılan yorumlar dikkate alınmıştır.

41 IK 17.1.3157; French 1995, 98.

42 Haensch 1997, 650.

43 Procurator, Latince “özen göstermek, dikkat etmek” anlamlarına gelen *procurare* fiilinden türemektedir. *Procurator*, öncelikle zengin Romalıların büyük miktardaki paralarının ya da kırsal kesimdeki malikânelerinin iradesiyle görevlendirdikleri ve genellikle azatlılardan seçtikleri kişilerden oluşmaktaydı. Özel kişilere hizmet eden bu tür *procurator*lar gerek Cumhuriyet Dönemi’nde gerekse İmparatorluk Dönemi’nde sayıca artarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. *Procurator* kelimesi imparatorluk sistemindeki memurlar için kullanıldığı zaman imparatora ait işleri yöneten memur anlamına gelmektedir (daha fazla bilgi için bkz. Aguabla 2012). Ceramos’tan ele geçen mil taşlarından yola çıkılarak İmparatorluk ve *Procurator* arasındaki hiyerarşik ilişki, Varinlioğlu ve French tarafından

göre belgenin bulunduğu yer, yapılmış olan yolun Amyzon sınırları içerisinde değil de, Magnesia yakınında olduğunu göstermektedir. Bu yolun Asia Eyaleti için yapılmış olması da bir genellemeye işaret etmektedir. Eğer kaba, taşlı, yolu olmayan yer anlamına gelen “*trakhon* (τράχων)” kelimesini ve bölgenin sarp yapısını göz önüne alırsak, “*trakhon*” kelimesi ile Kayster Vadisi ve Meander Vadisi arasındaki zor geçilen sıradağlar arasındaki taşlık, geçit vermeyen, yolu olmayan bölgenin tanımlanmış olduğunu düşünebiliriz. Yazıttan, Ephesos ile Magnesia arasındaki yolun yapımında ya da yenilenmesinde sadece Amyzonluların çalışmadığı sonucu da çıkmaktadır⁴⁴. Yazıtın ikincil kullanım olarak bulunduğu yer de yazıtta bahsi geçen yolun bu bölgede olduğuna işaret etmektedir⁴⁵. Yolun yapımının maliyetinin yüksek olması, yapımındaki harcamaları çok sayıdaki kentin zorunlu olarak paylaştığını ortaya koyar. Ancak yazıttan yolun hangi bölümünün hangi kentler tarafından yapıldığı anlaşılammaktadır. Yolun yapım sürecinin tek bir kent tarafından tamamlanmaması Menderes Ovası’nın güneyindeki kentlerde yaşayan insanların kuzeye giderken bu yolu kullandıklarını göstermektedir⁴⁶.

Yukarıdaki yazıttan da anlaşılacağı üzere, günümüzde olduğu gibi, Antik Dönemde de, topografya ve eğim, maliyeti etkilemekte ve bu nedenle yol yapımı için en uygun güzergâh seçilmekteydi. Magnesia’den başlayan yol Tiryaki Tepe Mevkii’ne kadar düz alanda bu mevkiden itibaren ise sarp kayalıkların olduğu yerden devam etmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, bahsi geçen antik yolun yapımı maliyetli de olsa anakayaya işlenmiş kısmı için Mes(s)ogis Dağları’nın eteğindeki en uygun topografya seçilmiş olmalıdır⁴⁷ (Lev. 1, 2).

Bu yol ana kayanın tıraşlanması ile inşa edilmiş olup Tiryaki Tepe Mevkii’nden sonra Naipli Köyü’nün batısında, köye 1,6 km mesafede başlayan sıra dağların eteklerinde yer almaktadır. Naipli Köyü’nden batıya doğru yol bu sistemle düzeltilerek yaklaşık 1 km devam etmektedir. Yazıtta bahsedilen Amyzonlu işçiler tarafından inşa edilen bölüm burası olmalıdır. Yolun tespit edilen genişliği yer yer 6.50 metreye kadar

açıkça ortaya konmuştur. Bkz. Varinlioğlu-French 1991 127 no 2; Varinlioğlu-French 1992, 410.

44 French 1995, 98.

45 Keil 1910, 76-78. Yazıt, o bölgedeki bir tarla sahibi tarafından mezarlıkta bulunmuştur.

46 French 1995, 98; IK 17. 1. 3157; Keil 1910, 76-78.

47 Texier 1862, 57-58,60.

ulaşmaktadır (Lev. 3, 4, 5). Yolun zemininde, antik dönemde oluştuğu anlaşılan tekerlek izlerine rastlanmış ve eğimin arttığı alanlarda yolun kayganlığını engellemek için yapılan 10 cm genişliğinde ve yolu kuzeyden güneye geçen basit yükselteler (kasis) tespit edilmiştir (Lev. 6a-b). Yol güzergâhında belirli noktalarda kullanım amacı henüz tespit edilememiş mimari blokların varlığı da gözlenmiştir. Yapılan tespitlerden bir diğeri de yolun kuzey duvarında yazıtların yerleştirileceği yuvalar ve yuvaların köşelerinde dübel deliklerinin yer almasıdır. Tespit edilen yuvalardan iki tanesi yan yana olup farklı yüksekliklere sahiptir ve her iki yuvarın köşelerinde dübel delikleri net bir şekilde görülmektedir (Lev. 7)⁴⁸.

Antik yoldan doğuya doğru devam edildiğinde Naipli Köyü girişinde, tıraşlanmış anakaya üzerinde “*OPOC*”⁴⁹ yazısı tespit edilmiştir. “*OPOC*”, kelime anlamı olarak bir kentin en dış sınırı, sınır taşı veya bir dağ sınırı anlamına gelmektedir. Yazıtın bulunduğu yer Magnesia Kenti’nin kuzeyinde yer alan Mes(s)ogis Sıradağları’nın etekleridir (Lev. 1, 2). Bu yazıtın hemen üst kısmında bir stelin oturacağı yuvarın varlığı da görülmektedir (Lev. 8). Bu noktadan itibaren güzergâh batıya doğru takip edildiğinde anakayanın tıraşlanmasıyla oluşturulmuş yaklaşık 1km’lik yolun bittiği görülmüştür. Güzergâhın topografyada en uygun rotadan takip edildiğinde ise Çamlık Köyü sınırları içerisinde yer alan “Yedi Bilgeler Şarap Evi”nin hemen doğusundaki tepenin yamacından devam ettiği düşünülmektedir. Yolun geçtiği düşünülen bu alan hem topoğrafya açısından uygundur, hem de güzergâh üzerinde yönü batıya bakan kaya mezarları bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi anıt mezarların yönleri ile yollar arasında bir bağlantının olduğu bilinmektedir. Güzergâh bu bölgeden topoğrafik özelliklere bağlı olarak devam ettirildiğinde ise Çamlık Köyü sınırları içinden geçerek günümüzde Selçuk İlçesi’ne ulaşımı sağlayan karayolu güzergâhına bağlanmaktadır. Bu yol sayesinde bir vadiden inilerek Ephesos kentine, Magnesia Kapısı’ndan girilebilmektedir (Lev. 2).

Sonuç

Magnesia’nın geçirdiği tarihsel süreçler incelendiğinde, Roma’nın

48 Yan yana olduğu tespit edilen bu yuvalardan sol tarafta olan 110 cm yüksekliğinde olup 200 cm uzunluğundadır. Diğerinin yüksekliği 165 cm olup uzunluğu ana kayanın tahrip olması nedeni ile ölçülememiştir.

49 Liddell and Scott’s 1983, 570.

Doğu ve Güney Eyaletleri ile olan ticari ve askeri bağlantısını sağlayan yollar üzerinde, kentün önemli bir konuma sahip olduğu görölmektedir. Roma'nın doğudaki ve güneydeki eyaletlerinden gerek ticari gerekse askeri amaçla kullandığı yolların Magnesia'dan geçtiği bilinmektedir⁵⁰. Anadolu'da prehistorik dönemlerden itibaren kullanılan güzergâhların sonraki dönemlerde gelişerek kamusal nitelik kazandığı ve kullanımının artarak devam ettiğı bilinmektedir⁵¹. Antik dönemlerde kullanılan bu yolların yapımında ise farklı teknikler kullanılmıştır. Topografyanın izin verdiği alanlarda daha önceden bilinen yollar düz plaka taşlarla döşenerek, topografyanın izin vermediğı dağlık alanlarda ise anakaya kesilerek yollar inşa edilmiştir. Fakat anakayaya yapılan yolların maliyeti arttırması nedeni ile bu yöntem her zaman uygulamaya konmamıştır⁵². Antik yollar üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda Anadolu'da birçok antik güzergâh ve yol tespit edilmiştir. Bu yollar genişlikleri, kullanım amaçları gibi özelliklerden yola çıkılarak rota, patika, yaya yolu, araç yolu, hacı yolu, askeri yollar gibi çeşitli kategorilere ayrılmıştır⁵³.

Magnesia ile Ephesos arasındaki bağlantıyı sağlayan yol kalıntısının izlerini tespit ettiğimiz çevre gezisinde yol kalıntısının Magnesia Kenti'nden 4,5 km uzaklıkta Naipli Köyü sınırları içinde başladığı düşünölmektedir. Antik yol kalıntısı ise Naipli Köy merkezinin 1,5 km batısında bulunmaktadır (Lev. 2). Antik yolun yaklaşık 1 km uzunluğunda 6,50 m genişliğinde⁵⁴ anakayaya oyularak yapılmış olduğu görölmüştür⁵⁵ (Lev. 3, 4, 5). Gerek anakayanın yüzeyinde yer alan muhtemelen yazıtların yerleştirilebileceğı yuvaların olması⁵⁶

50 Mitchell 1995, 124-36.

51 French 1980, 704-706; Yıldırım-Oban 2010, 90-97.

52 Adkins and R. A. Adkins 1998, 172-3; Mitchell 1995, 128.

53 Taibert 2000, 61; French 1980, 702-703; French 1974, 144.

54 French 1980, 713, Diagram 6: Makalede French, Hacı yolu olarak kullanılan yolun genişliğinin 6.50 m olduğunu belirtmektedir. Makalenin konusunu oluşturan yolun genişliği de belirtilen ölçülere uymaktadır.

55 Antik yol kalıntısının bulunduğu bölgede herhangi bir çalışma yapılmaması nedeni ile yol yoğun bitki örtüsü ve alüvyon altında kalmıştır. Doğal şartların yanı sıra insan tahribatının da etkisiyle giderek yok olmaktadır. Bu güzergâhta gelecekte yapılacak çalışmalar yol hakkında daha fazla bilgiye ulaşmamızı belki de yolun tamamının ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

56 Anakaya yüzeyinde yer alan yuvaların 10 cm derinlikte ve köşelerinden tutturuluyor olması buralara kalın olmayan plakların yerleştirilebileceğini akla getirmektedir. Bu nedenle bu plakaların yazıt olabileceğı düşünölmektedir. Yuvaların iki farklı yükseklikte olması ise farklı plakaların kullanıldığını göstermektedir. Makalede geçen yazıtta yolun

(Lev. 7), gerekse yolun zemininin kayganlaşmasını önlemek amaçlı yapılan yüksekliklerin varlığı (kasis) kayaya oyulmuş bu alanın yol olarak kullanıldığını ve önemli bir işçilik örneği⁵⁷ olduğunu da ortaya koymaktadır (Lev. 6a-b). 1800'lerde bölgeye gelen gezginlerin ve Keil'in 1910 yılında yayınladığı makalede bahsetmiş olduğu yol burası olmalıdır. Ayrıca Ephesos'un güney kapısının adının Magnesia Kapısı olması da Magnesia ile Ephesos arasında antik bir yolun var olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan yolun yapımı ile ilgili bilgi veren yazıtta da kısaca bakacak olursak; yazıtta yolun hangi bölümünün kim tarafından ya da hangi kent tarafından yapıldığından bahsedilmemektedir. Keil'e göre bu konuda bölge meclisinin karar almış olması gerekmektedir. Fakat yazıtın üçüncü satırında da görüldüğü üzere imparatorluk *Procuratoru Marcus Caecilius Numa*'nın ismi geçmektedir⁵⁸. İmparatorluk *Procurator*'unun isminin geçmesi, işin sorumluluğunun imparatorluk bünyesinde olduğunu göstermektedir⁵⁹. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde seçimle iş başına gelen kamu memurlarının yaptıkları su kanalları, yollar, mermer ve taş ocaklarının kontrolü, kütüphanelerin yapımı gibi farklı görevler Roma İmparatorluk Dönemi'nde bizzat imparatorun atadığı *procuratorlar* tarafından yapılmaya başlanmıştır⁶⁰. Yazıtta ismi geçen *Marcus Caecilius Numa*, yolun yapıldığı dönemdeki imparatorun atamış olduğu özel *procurator* olmalıdır. Bu görevlendirmeler İmparator ve kent arasındaki ilişki ile kamu memurları ve sivil yöneticiler (Archonlar ve Sekreterler) arasındaki bürokratik ilişkiyi de ortaya koymaktadır⁶¹.

Keil, ele geçen yazıtı, yazı karakterinden yola çıkarak MS 2. yüzyıl ortalarına tarihlendirmiştir. Bu tarih aralığı Hadrianus ve Antonius Pius Dönemi'ni işaret etmektedir⁶². Anadolu ve bölgedeki imar faaliyetlerine

---

yarısının Amyzonlu işçiler tarafından yapıldığından bahsedilmektedir. Bu yuvalardan birisi belki de Amyzonlu işçilerin yapılan yolun kendi paylarına düşen kısmı hakkında bilgi veren yazıtın olduğunu, diğer yuvanın ise yolun kalan diğer kısmını yapanlar hakkında bilgi veren yazıtta ait olabileceğini akla getirmektedir.

57 Thoneman 2011, 104.

58 IvEphesos V, 1799; Keil 1910,79; Aguabla 2012, 33; <http://www.strachan.dk/family/caecilius.htm> (C67); French 2014, 14.

59 Keil 1910, 78; İplikçioğlu 1993, 33-34; Abuagla 2012, 1, 12, 30.

60 Abuagla 2012, 373; Varinlioğlu-French 1991, 127 no 2; Varinlioğlu-French 1992, 410.

61 French 1995, 98.

62 Keil 1910,79; SEG 33, 697. SEG serisinin XXXIII sayısında bahsi geçen bu yazıt için MS 150 – 160 tarih aralığı verilmiştir.

bakıldığında Hadrianus Dönemi öne çıkmaktadır. Hadrianus'un Anadolu'ya iki kez geldiği ve kentlerde büyük imar faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir⁶³. Hadrianus'un Anadolu'ya gelişi, MS 123-124 ve MS 129-132 yıllarına verilmektedir. Fikret Yegül, Hadrianus Dönemi öncesinde hiçbir imparatorun Anadolu'yu Hadrianus kadar derinlemesine gezmediğinden ve Anadolu kentlerine bu denli himayesinin ve faydasının olmadığından bahsetmektedir⁶⁴. Gezisi sırasında Hadrianus'un başlattığı, bitirttiği veya onarttığı tapınak, dini ve kültürel kamu yapılarının sayısına ve önemine Anadolu tarihinin hiçbir devrinde ulaşılammıştır⁶⁵. Hadrianus'un, bu teşvik ve koruması altında Anadolu'da birçok Grek kenti "Panhellenion" çatısı altında toplanmıştır⁶⁶. Bu kentler içinde Hadrianus'un iki gezisinde de geldiği Asia Eyaleti'nin başkenti olan Ephesos yer almaktadır.⁶⁷ Ephesos'a en yakın kentlerden birisi de başka bir Artemis kültünün yer aldığı Magnesia'dır. Bu iki kent arasındaki hem ticari hem de kültürel ilişki Hadrianus'un Anadolu'ya yapmış olduğu geziler sırasında fark edilmiş olmalıdır. Bir bölümü hala kullanımda olan bu eski güzergâhın tespit edilen kısmının yapımı için hem Keil'in vermiş olduğu tarih aralığı hem de yayınlarda geçen veriler dikkate alındığında Hadrianus Dönemi'nin ön plana çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışma ile antik kaynaklarda, seyyahların günlüklerinde ve Amyzon yazıtından yola çıkılarak yapılan yayınlarda belirtilen, fakat güzergâhı ve yazıt dışında bir verisi olmayan antik yolun anakayaya işlenmiş kısmı tespit edilmiştir. Yolun anakayaya işlenmiş olan kısmının arkeolojik verilerle ortaya konmasının yanı sıra Magnesia ile Ephesos arasındaki olası güzergah hakkında da öneriler ortaya konmuştur.

63 Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi imar faaliyetleri için bkz Gülbay 2009; Yegül 2018, 30.

64 Yegül 2018, 30.

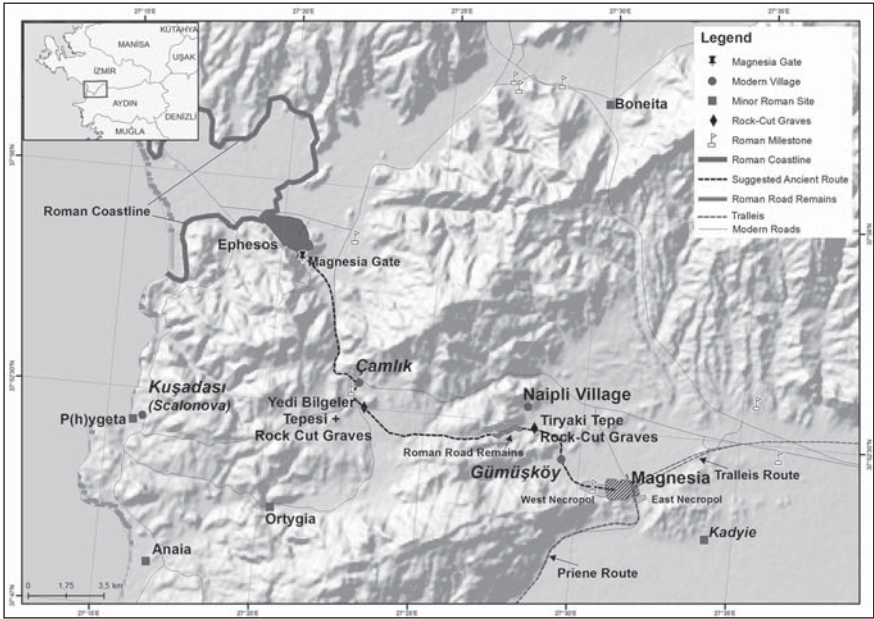
65 Yegül 2018, 30.

66 Anadolu'daki Panhellenia birliği üyeliğine kabul edilmiş kentler: Perintus, Sestus, Kyzikus, Abydus, Pompeipolis, Sebastopolis, Aleksandria Troas, Aizanoi, Pergamum, Synnada, Pisidia-Antiokeia, Apamea, Thyatira, Sardis, Smyrna, Ephesos, Magnesia ad Meandrum, Tralles, Miletos, Alabanda, Keramos, Kibyra, Soli-Pompeipolis, Koropissos, Aegae, Anemurium, Laodikea. bkz, Boatwright 2000, 147-159, fig 6; Gülbay 2009, 55-64; Yegül 2018, 30.

67 Gülbay 2009, 30-31; Speller 2002, 168.

Levha 1: Roma Dönemi'nde bölgenin yol ağı (Taibert, Richard. J. A. 2000. Barrington Atlas of the Greek and Roman World. Princeton and Oxford Princeton University Press).

Levha 2: Bölge Haritası, Magnesia kenti ile Ephesos kenti arasındaki yol ve tespit edilen kısmı (Harita: İbrahim Ethem KOÇAK tarafından Google Earth veri tabanı üzerinde çizilerek üretilmiştir).

Levha 3: Antik yol kalıntısından görünüş (Fotoğraf: İbrahim Ethem KOÇAK).

Levha 4: Antik yol kalıntısından görünüş (Fotoğraf: İbrahim Ethem KOÇAK).

Levha 5: Antik yol kalıntısından görünüş (Fotoğraf: İbrahim Ethem KOÇAK).

Levha 6a: Antik yolun zemininden görünüş (Fotoğraf: İbrahim Ethem KOÇAK).

Levha 6b: Antik yol zemininde yer alan kasistlerin görünüşü (Fotoğraf: İbrahim Ethem KOÇAK).

Levha 7: Antik yolun kuzey duvarında yer alan yazıt yuvaları (Fotoğraf: İbrahim Ethem KOÇAK).

Levha 8: Naipli Köyü'nde tespit edilen sınır yazıtı (Fotoğraf: İbrahim Ethem KOÇAK).

Kaynakça

Abuagla 2012

Abuagla, A.C., Roma Dönemi Küçük Asya Procuratorları, Antalya (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Adkins - Adkins 1998

Adkins, L., Adkins, R.A., *Handbook to Life in Ancient Rome*, New York: Oxford University Press.

Akurgal 1995

Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Net Turistik Yayınlar A.Ş.

Alzinger 1972

Alzinger, W., *Die Ruinen von Ephesos*, Berlin.

Anderson 2007

Anderson, T., "Preliminary Osteo-Archaeological Investigation in the North Necropolis", in *Hierapolis di Frigia I: Le Attività delle Campagne di Scavo e Restauro 2000-2003*, İstanbul, 473-77.

Arundell 1843

Arundell F.V.j., *Discovers in Asia Minor Including A Description of the Ruins of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia*, London.

Bean 2001

Bean, G. E., *Eski Çağda Ege Bölgesi*, İstanbul.

Bingöl 1998

Bingöl, O., *Menderes Magnesiası*, Ankara.

Bingöl 2007

Bingöl, O., *Menderes Magnesiası*, İstanbul.

Boatwright 2000

Boatwright, M.T., *Hadrian and the Cities of the Roman Empire*, Princeton University.

Chevallier 1976

Chevallier, R., *Roman Roads*, California.

Clarke – Bacon - Koldewey 1902

Clarke, J. T., Bacon, F., Koldewey, R., *Investigations at Assos, Expedition of the Archaeological Institute of America*, London.

Clay 1971

Clay, E.(ed) . *Richard Chandler Travels in Asia Minor 1764-1764*. London.

Cormack 1997

Cormack, S., "Funerary Monuments and Mortuary Practise in Roman Asia Minor", in *The Early Roman Empire in The East*, Oxford: Oxbow Monography 95, 137-46.

Davis 1874

Davis, E. J., *Anatolica, Caria, Phrygia, Lycia and Psidia*, London.

Diodorus Siculus

Library of History, Vol VI: Books 14-15.19 (Çev. C. H. Oldfather, *The Loeb Classical Library*, 1954.

Doğanay 2009

Doğanay, O., *İsauria Bölgesi Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Konya.

Dönmez Öztürk 2006

Dönmez Öztürk, F., *Küçük Asya Kentleri Arasında Homonoia Anlaşmaları*, İstanbul.

Ercenk 1992

Ercenk, G., "Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi" *Belleten LVI*, Ankara, 361-383.

French 1974

French, D. H., "A Study of Roman Roads in Anatolia: Principles and Methods", *Anatolian Studies* 24, 143-149.

French 1980

French, D. H., "The Roman Road- System of Asia Minor", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* 2, 698-729.

French 1981

French, D. H., *Roma Çağında Küçük Asya'daki Yollar ve Mil Taşları Fasikül 1: Hacı Yolu*, B.A.R. International Series 105, Oxford.

French 1995

French, D. H., "Milestones from the İzmir Region 1994" *EA* 25, 95-102.

French 2014

French, D. H., *Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol 3 Milestones Fasikül 3.5 Asia*, Ankara.

Gülbay 2009

Gülbay, O., *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Haensch 1997

Haensch, R., *Capita Provinciarum, Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der römischen Kaiserzeit*, Kölner Forschungen 7, Mainz.

Henry 2011

Henry, O. "Le Mort dans la ville Pratiques, contextes et impacts des inhumations intra-muros en Anatolie", *du début de l'Age du Bronze à l'époque romaine, actes des 2e Rencontres d'Archéologie*, İstanbul, 14-15.

Hough 2013

Hough, D., *What Can the Archaeology and History of Ephesos Tell Us About Paul's Ministry There?*, *Avondale College of Higher Education*, Yüksek Lisans Tezi, Cooranbong.

Humann - Kohte - Watzinger 1904

Humann, C., Kohte, J., Watzinger, C., *Magnesia am Maeander: Bericht über die Ergebnisse der Ausgrabungen der Jahre, 1891-1893*, Berlin.

IvEphesos V

Die Inscripten Von Ephesos Band 15, Bonn, 1980.

IvEphesos VII.1

Die Inscripten Von Ephesos Band 17.1, Bonn, 1981.

İplikçiöğlü 1993

İplikçiöğlü, B., Ephesus Yazıtları Işığında İmparator Diocletianus'a Kadar Roma Şövalye Sınıfı ve Asia Eyaletindeki Resmi Görevleri, TTK, Ankara 1993.

Jerome - O'Connors 2008

Jerome, M - O'Connors OP, St. Paul's Ephesos: Text and Archeology. Minnesota: Liturgical Press.

Kadioğlü - Özbil 2011

Kadioğlü, M. - Özbil, C. "Atça'da (Aydın) Bulunan Bir Miltaşı", Işın Yalçinkaya'ya Armağan (eds. H. Taşkiran - M. Kartal - K. Özçelik, M. B. Kösem - G. Kartal, 128-129.

Keil 1910

Keil, J. "Neue Inschriften aus dem Gebiete von Magnesia ad Maeandrum", Öjh 13, 75-80.

Kern 1900

Kern, O. Kern, Inschriftenvon Magnesia am Maiandros, Berlin.

Koester 2004

Koester, H. (Ed.), Ephesos metropolis of Asia: An interdisciplinary approach to its archaeology, religion, and culture, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. (Original work published 1995).

Koçak 2013

Koçak, İ. E., Magnesia Ad Maeandrum Mezar Tipolojisi, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Kökdemir 2009

Kökdemir, G., Menderes Magnesiası-Propylon, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kökdemir 2015

Kökdemir G., "Magnesia ad Maeandrum 300 yıllık araştırma tarihçesi 1715-2015." *Anadolu/Anatolia* 41, 159-185.

Kulzer 2018

Kulzer, A., "Roads and Route in Western Phrygia in Late Antiquity" Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi, ed. Turhan Kaçar, Celal Şimşek, İstanbul, 55-63.

Laale 2011

Laale, H.W., Ephesos: An Abbreviated History From Androclus to Constantine XI. Bloomington: Westbow Press.

Leake 1824

Leake, W. M., Journal of a tour in Asia Minor, with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country, London.

Lessing - Oberleitner 1978

Lessing, E – Oberleitner, W., Ephesos Weltstadt der Antike, Wien.

Liddell - Scott's 1983

Liddell, H. G. - Scott, R., Greek-English Lexicon, Oxford.

McCabe 1991

McCabe, D. F., Magnesia Inscriptions, Texts and List, The Institute for Advanced Study, Princeton.

Mitchell 1995

Mitchell, S., Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor, Oxford: Clarendon pres.

Pausanias

Description of Greece III, Çev. Jones, W.H., Cambridge, The Loeb Classical Library, 1933.

Pliny

Natural History, Vol II, Libri III-VII, Çev. Rackham, M. A., Cambridge, Harvard University Press, 1961.

Rayet – Thomas 1877

Rayet, O. – Thomas, A., Milet et le golfe Latmique, Paris.

Robert 1983

Robert J. - Robert, L., Fouilles d'Amyzon en Carie, Paris.

Rogers 1991

Rogers, G. M., The Sacred Identity of Ephesos Foundation Myths of a Roman City, USA.

Rouèche 2009

Rouèche, C., Neue Forschungen von Ephesos, Archäologische Forschungen (ÖAW) Band 15, Wien.

Ruppe 2007

Ruppe, U., "Neue Forschungen an der Stadtmauer von Priene : erste Ergebnisse" Istmitt 57, Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth, 271 – 372.

SEG 1984

Supplementum Epigraphicum Graecum, Volume XXXI.

SEG 1986

Supplementum Epigraphicum Graecum, Volume XXXIII.

Speller 2002

Speller, E., Following Hadrian: A Second-Century Journey Through the Roman Empire, London.

Steskal 2017

Steskal, M., "Reflections on the mortuary landscape of Ephesus: The archaeology of death in a Roman metropolis", *Life & Death in Asia Minor in Hellenistic, Roman & Byzantine Times*, Oxford.

Strabon

Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII-XIII-XIV), Çev. Pekman, A., İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012.

Taibert 2000

Taibert, R. J. A., *Barrington Atlas Of The Greek And Roman World*, Uni. Kingdom: Chambridge University Press.

Texier 1862

Texier, C., *Asie mineure: Description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonèse d'Asie*, Paris.

Thoneman 2011

Thoneman, P., *The Meander Valley : A Historical Geopgraphy From Antiquiry to Byzantium Part of Greek Culture in the Roman World*, Cambridge.

Trémaux 1858

Trémaux P., *Exploration archéologique en Asie Mineure: Comprenant les restes non connus de plus de quarante cités antiques*, Paris.

Varinlioğlu - French 1991

Varinlioğlu, E – French, D.H. Four Milestones from Ceramus, REA 93, 123-137.

Varinlioğlu - French 1992

Varinlioğlu, E – French, D.H. A New Milestone from Ceramus, REA 94, 403 - 412.

Weiss 2010

Weiss, C. F., "Performativity of Place: Movement and Water in Second Century A.D. Ephesus" in: *TRAC 2009: Proceedings of the Nineteenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference*, Michigan and Southampton 2009. Oxford: Oxbow Books.

Wiplinger - Wlach 1996

Wiplinger, G. & Wlach, G., *Ephesus 100 years of Austrian research*. (C. Luxon, Trans.). Vienna: Osterreichisches Archaologisches Institut.

Wood 1877

Wood, J. T., *Discoveries at Ephesus: Including the Site and Remains of the Great Temple of Diana*, Cambridge University press (İlk Basım 1877, Dijital Basım 2015).

Yapucu - Özgün 2011 a

Yapucu, O.P. – Özgün, C., "Batı Anadolu'nun Yol Ağı : Araştırmalar III İzmirin Ardalanında Kervan Yolları" *TAD XXVI*, Sayı 2, 527-549.

Yapucu - Özgün 2011 b

Yapucu, O.P. – Özgün, C., “Batı Anadolu’nun Yol Ağı : Araştırmalar II Kuşadası Limanı ve Kervan Yolları”The History School, Sayı X, 59-71.

Yazıcı 2014

Yazıcı, R., Ephesos Antik Kenti Nekropollerindeki Roma İmparatorluk Dönemi Mezar Tipleri, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Yegül 2018

Yegül, F. “ Hadrianus ve Sardes Artemis Tapınağı: Hadrianus Sardes’e Geldi mi, Eğer Geldiyse ...” Seleucia 8, 11-26.

Yıldırım - Oban 2010

Yıldırım, R.- Oban, R.. “The importance of heritage roads on the development of Western Anatolia and Izmir.” The 2nd International Geography Symposium GEOMED, 90-97.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.strachan.dk/family/caecilius.htm> (C67)

<https://www.archaeological.org/lectures/abstracts/9916>